

OVER TAAL

- 03** Interview met Daria Drugaljova
Over lanterfanten en opkikkeren - Marianne Boone
- 06** Algemeen Nederlands en gelijke kansen
Jürgen Jaspers
- 12** Idioom & Co
*Hoe de liefde bedrijven hulp kan bieden.
Over vaste verbindingen van werkwoorden en
zelfstandige naamwoorden - Filip Devos*
- 14** Broodje taal
*Directeuren en directrices, iets origineels en varkensstaarten,
kattenpoten en apenstaarten - Sara Van Calster*
- 16** Aan de beurt is nu ...
Hugo Brouckaert
- 18** Toonaangevend
*Voor vergadertijgers in Nederland - An Reynders
Van Dale Synoniemen - Sara Van Calster*
- 20** Taaldossier
Activeer het passief - Karl Hendrickx
- 22** De woorden van Marlies
Over wormen - Marlies Philippa
- 23** Beste redactie
- 24** Quiz over taal

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

Daria Drugaljova: over lanterfanten en opkikkeren

MARIANNE BOONE

Sinds 1999 studeert Daria Drugaljova Nederlands aan de universiteit van Sint Petersburg. Nederlands is daar een onderafdeling van de afdeling Letterkunde. Toen ze haar ouders vertelde dat ze Nederlands wilde gaan studeren, waren die opgelucht. Daria had als kind immers plannen om tekenfilms te gaan maken.

In de zomer van 2004 ontmoette ik Daria in Antwerpen op de zomercursus van het steunpunt Literair vertalen en ik wilde graag weten waarom ze Nederlands is gaan studeren.

Waarom kiest een Russische ervoor om Nederlands te gaan studeren? Engels lijkt me meer voor de hand te liggen. Nederlands is immers een relatief kleine taal

Het is een beetje een moeilijke vraag. Ik heb er in eerste instantie voor gekozen om literatuurwetenschap te studeren en daarnaast moest ik ook een taal kiezen. Ik wilde geen populaire taal leren. Iedereen spreekt wel Engels, ik spreek ook Engels en met die taal heb je goeie vooruitzichten op werk. Maar ik wilde iets apart. Ik ben een kijkje gaan nemen op de Nederlandse afdeling en het leek me daar wel gezellig. Maar dat is niet de enige reden. Toen ik klein was, las ik graag boekjes van Annie M.G. Schmidt. Zij was toen een van de weinige Nederlandstalige kinder-

auteurs die in het Russisch vertaald waren. Vooral 'Heksen en zo' sprak me aan. Ik kreeg een sprookjesachtig beeld van Nederland. Ik hou van sprookjes en van irrationele dingen. Ik wilde ook wat 'irrationeels' gaan studeren, iets bijzonders. Verder kende ik van de Nederlandse literatuur Hooft en Vondel, Het achterhuis (dagboek van Anne Frank) had ik op de middelbare school gelezen, en Charles Decoster.

Wat fascineert jou aan het Nederlands?

Nederlands is een eenvoudige taal, weet je, je kunt

heel veel dingen in korte zinnen zetten, het is een functionele taal. Dat valt erg op bij het vertalen. Daarnaast is er veel ironie in het Nederlands, het zit in de uitdrukkingen, het is de beeldspraak weet je. Dat heb je niet in het Russisch. 'Ik sta met mijn mond vol tanden' vind ik erg grappig of het woord 'opkikkeren'. Het is natuurlijk niet makkelijk om die uitdrukkingen te begrijpen. Wat mij opvalt, is dat die uitdrukkingen niet alleen in geschreven taal, in boeken en zo, voorkomen, maar ook in het alledaagse taalgebruik. Elke taal heeft natuurlijk idioom, maar in de Nederlandse omgangstaal komt het veel voor. 'Lanterfanten' vind ik zo grappig, ik denk dan aan een olifant en ook het klankspel in dat woord vind ik zo mooi.

Je hebt in België en in Nederland Nederlands gestudeerd. Vind je dat er een verschil is in aanpak?

In België was het vooral taalwetenschap, logica van de taal, taalkunde, en in Nederland heb ik vooral literatuur gekozen, omdat ik toen ook al wist dat ik mijn verhandeling over literatuur wilde maken. In Nederland was de opleiding veel praktischer, er werd meer met voorbeelden gewerkt. In België, in Leuven, heb ik veel theorie gehad, dat was wat moeilijker. De opleiding was een stuk wetenschappelijker in Leuven, in Amsterdam was ze praktischer.

Hoe denkt de gemiddelde Rus over Nederland en België?

Mijn leraar Engels zei ooit: Nederland is een speeltuigland, een blokkendoos. Over België weet de Rus heel weinig. Hij kent Brussel als het centrum van de Europese Unie. De Vlaamse schilderkunst, meesters als Van Eyck, Rubens en zo en ook Magritte en Delvaux zijn wel bekend. Veel Russen denken dat er in België alleen Frans wordt gesproken, maar de hoger opgeleiden weten wel dat er drie talen worden gesproken. De meeste Russen spreken evenwel niet over Nederlands (niderlandskiy), maar over Hollands (gollandskiy).

Wat vind je zelf het moeilijkst in het Nederlands om te leren?

De lidwoorden: in het Russisch zijn er geen lidwoorden. In het Nederlands moet je die uit je hoofd leren. Ook uitdrukkingen zijn moeilijk, je begrijpt vaak de grapjes niet, als je met iemand praat. Nederlanders en Belgen spelen heel veel met woorden.

Wat vind je het makkelijkst in het Nederlands?

Woordbouw, samenstellingen en afleidingen. Je hebt een spoorweg en een stationnetje en dan maak je daar een spoorwegstationnetje van. Als ik een woord niet ken, denk ik na en probeer ik het zelf te maken met woorden die ik wel ken en in de meeste gevallen lukt het. Dat is leuk.

Wat zou je toekomstige Russische studenten Nederlands willen aanraden?

Lees zoveel mogelijk boeken in het Nederlands en zoek zo veel mogelijk contact met Belgen en Nederlanders. Het bestuderen van tekstboeken is niet genoeg om Nederlands te studeren en eigenlijk leer je ook het meest als je met iemand praat. Het is natuurlijk goed als je naar België of Nederland kunt gaan om daar de taal te leren, maar dat kan niet iedereen. Ook internet heeft heel wat mogelijkheden. Verder zijn er uitwisselingen mogelijk tussen Nederlandstaligen die Russisch studeren en vice versa.

Wat vind je als buitenstaander over de verschillen tussen het Nederlands in Vlaanderen en het Nederlands in Nederland?

Ik denk dat het voor een buitenlander geen probleem is, maar aan de universiteit in Petersburg en Moskou wordt de noordelijke variant van het algemeen Nederlands aangeleerd. Het is

voor mij heel wat makkelijker om het Nederlands in Nederland te begrijpen. Toen ik de eerste keer in Leuven kwam, was vooral de uitspraak van sommige mensen moeilijk om te verstaan, te voet bijvoorbeeld. Sommige klanken waren anders, maar het went. Ik heb ondertussen veel vrienden in Leuven en Antwerpen. West-Vlaams en Limburgs vind ik wel erg moeilijk.

Je hebt deelgenomen aan de cursus literaire vertaling. Welke Nederlandse auteurs zou je naar het Russisch willen vertalen?

Sommige auteurs zijn al gedeeltelijk vertaald, zoals Toon Tellegen en Annie M.G. Schmidt, maar ik zou graag Hermans vertalen. Daarnaast zou ik ook graag poëzie vertalen, van Paul Van Ostaïjen bijvoorbeeld. Ook kinderboeken spreken me aan.

Ik wil graag literaire teksten vertalen. Ik lees bijvoorbeeld een mooi boek en dat wil ik graag met anderen delen. Ik vertaal ook wel zakelijke teksten, maar dat vind ik erg saai en niet interessant en ik doe het alleen maar voor het geld, bijvoorbeeld de handleiding voor een koelkast.

Wat kunnen wij van de Russen leren?

In Nederland en ook België verandert er bijna niks. De mensen hier zijn eraan gewend dat het leven altijd in orde is. In Rusland verandert alles heel snel. Je hebt elk jaar iets nieuws. We zoeken telkens naar nieuwe manieren om iets op te lossen. Als een Nederlander geen papier heeft om iets te noteren, dan zegt hij: 'We hebben niks om op te schrijven'. Een Rus denkt dan 'Wat kunnen we nog pakken?' Er zijn nog andere manieren om te leven. Als er geen bewegwijzering is bijvoorbeeld moet je niet denken dat je de weg niet kunt vinden.

Wat kunnen de Russen van ons leren?

Orde. Russen zijn chaotisch.

Verder vind ik ook de aanpak van de kunst in Nederland en België zeer goed. Er wordt veel over gecommuniceerd en er zijn heel veel activiteiten voor wie geïnteresseerd is. Kunst, literatuur en poëzie in Rusland zijn alleen voor bepaalde kringen, voor kleine groepen. Er wordt ook niet samengewerkt. In Nederland zijn er heel veel activiteiten en wordt er wel veel samengewerkt met andere mensen.

Wat wil je met het Nederlands gaan doen?

Ik weet het nog niet goed, misschien boeken gaan vertalen. Wat ik niet wil, is in een bedrijf gaan werken. Voorlopig ben ik gewoon met het Nederlands bezig en ik zie wel wat de tijd brengt.

Wie iets van Daria zelf wil lezen, kan haar verhaal 'Een lucifersdoosje' lezen, waarmee ze de opstelwedstrijd van het Algemeen Nederlands Verbond heeft gewonnen en dat gepubliceerd is in de bundel 'Ik leer Nederlands omdat', 2002, ANV-reeks nr. 5

JÜRGEN JASPERS

Hoewel het gelijkekansendecreet in het onderwijs nog vrij nieuw is, is een gelijkekansensbeleid al veel langer vanzelfsprekend voor wie bekommerd is om het schoolfalen van leerlingen. Op talig vlak zou de traditionele omgang met het Algemeen Nederlands (AN)

op school zelfs als een soort gelijkekansensbeleid avant la lettre gezien kunnen worden: een standaardtaalcompetentie zou de afkomst van taalgebruikers neutraliseren en hun de kans geven om op gelijke voet aan het openbare leven deel te nemen. Tussentaal en dialectgebruik zouden die gelijke (communicatie)kansen bedreigen en voor onmondige of onverstaanbare burgers zorgen, wat een blijvende aandacht voor correct taalgebruik meer dan nodig maakt. Ondanks de lovenswaardige principes waarop deze correctiepraktijk en het gelijkekansensbeleid rusten, dragen beide projecten echter veeleer bij aan bestaande ongelijkheden dan dat ze schoolfalen en een gebrekkige standaardtaalcompetentie zouden voorkomen.

De wedstrijd

Een gelijkekansensbeleid draagt bij aan drie problematische ontwikkelingen. Zo normaliseert een gelijkekansensbeleid het wedstrijd karakter van ons onderwijs. We willen vermijden dat dezelfde categorieën leerlingen telkens falen, maar de wedstrijd zelf en de criteria die erin gelden staan zelden ter discussie. Er is vooral bezorgdheid over hoe men aan de start komt. Gesteld dat het mogelijk is om iedereen met gelijke kansen aan deze wedstrijd te

laten deelnemen, dan levert die uiteindelijk ‘rechtvaardig’ gefaalde leerlingen op: leerlingen die in een ‘eerlijke’ wedstrijd niet voldoende hebben gepresteerd of hun kans niet hebben gegrepen, en daarom ‘rechtvaardig’ de toegang wordt ontzegd tot bepaalde onderwijstrajecten en de (meestal financieel voordeligere) toekomst die daarbij hoort.

Stigmatiseren

Een tweede probleem is dat een gelijkekansensbeleid een zoektocht meebrengt naar wie gelijke kansen ontbeert, en de schijnwerpers richt op die eigenschappen van kinderen en hun families die voor een leerachterstand zouden kunnen zorgen. Vaak worden daarbij eigenschappen uitgekozen die tot de thuissituatie van etnische en sociale minderheden behoren (andere thuistaal, lage opleiding van de ouders), of worden individuele kinderen als ‘dyslectisch’ betiteld of als ‘kind met leerproblemen’. Hierdoor raken kinderen en hun families vrij makkelijk gestigmatiseerd, of krijgen ze te horen dat ze over een soort van sociale handicap beschikken. De eigenschappen die aan kinderen worden toegeschreven of de kinderen zelf zijn dus het obstakel, niet de wedstrijd of het systeem dat actief naar zulke eigenschappen op zoek gaat of overdreven veel belang hecht aan bijvoorbeeld hardop lezen in de klas.

Individueel versus gezamenlijk

Het meest problematische aspect van een gelijkekansenbeleid is dat men het succes en falen op school als het product van iemands *individuele* capaciteiten beschouwt. Schoolfalen komt namelijk enkel gezamenlijk tot stand, als het resultaat van een of meer interacties tussen een leerkracht en een leerling. Vrij rudimentair is dat: de leerkracht heeft een verwachting, de leerling doet iets dat niet aan die verwachting beantwoordt, waarna de leerkracht op interpretatiepad gaat ('leerling heeft opdracht niet begrepen', 'leerling heeft niet gestudeerd', 'leerling kan het gewoon niet') en al dan niet het antwoord van de leerling als een bewijs van schoolfalen wenst op te merken. Verander de context, en hetzelfde 'foute' antwoord heeft weinig of geen gevolgen, evenmin wanneer de vraag door een andere leerling werd gesteld. Falen ontstaat met andere woorden als het verschil tussen wat een leerkracht verwacht en wat een leerling doet een belangrijk verschil wordt, een verschil dat gevolgen heeft voor de biografie van de leerling. Dat verschil is alleen belangrijk wanneer de leerkracht en leerling zich op school bevinden en deelnemen aan het onderwijssysteem dat door een hele samenleving wordt ondersteund. Leerlingen falen dus niet op zichzelf, maar enkel omdat anderen hen laten falen of een dergelijk label opgeplakt krijgen in een systeem waar leerlingen voortdurend de kans krijgen om te falen.

We mogen natuurlijk nog bezorgd blijven over de ontplooiing van elke leerling. Maar ethische en analytische besognes kunnen het best niet met elkaar verward worden: hoewel het welzijn van ieder mens van groot belang is, zijn die mensen analytisch gezien niet alleen verantwoordelijk voor dat welzijn. Als mensen moeten deelnemen aan een (educatieve) competitie, dan baat het weinig om ongelijkheid te bestrijden door aan iedereen gelijke startkansen te geven – er zal evenveel ongelijkheid overblijven als er uiteindelijk slechts een beperkt aantal prijzen uit te delen zijn. Een gelijkekansen-discours neemt dus de aandacht weg van de samenleving waarin iemand die kans zou moeten grijpen, of benadrukt individuele inzet en wilskracht, wat het moeilijk maakt om een onaantrekkelijke sociale positie of schooltraject te bekritisieren als het product van een hele samenleving. Dezelfde problemen zien we opduiken als we kijken hoe met het Algemeen Nederlands (AN) wordt omgegaan.

AN maakt gelijkjer?

Op het eerste gezicht zou het erop kunnen lijken dat het AN talige ongelijkheid bestrijdt en voor meer gelijke kansen zorgt. Leerlingen komen immers met ongelijk talig startkapitaal aan op school, en zullen later met een arbeidsmarkt geconfronteerd worden die sommige variëteiten meer beloont dan andere. Het remediëren van die ongelijkheid om kansen op de arbeidsmarkt te vrijwaren, lijkt een lovenswaardig project. Het feit dat AN ook wordt aangeleerd om

leerlingen voor te bereiden op een gelijke deelname aan de burgerlijke samenleving en de democratie kan die indruk enkel versterken. Wat is er dan zo verkeerd aan hoe we omgaan met het AN, als daar zoveel voordelen aan vastzitten en als we daarmee democratische participatie bevorderen? Er zijn nogal wat bezwaren te formuleren wanneer we opmerken dat het AN op school en daarbuiten bijna altijd een correctiepraktijk meebrengt.

Ideaal van de zuivere taal

Een correctiepraktijk moeten we ons voorstellen als een regime van linguïstische surveillantie waarin voortdurend ‘onzuivere’ of ‘corrupte’ taalvormen worden geïdentificeerd. Zodra die ‘corrupte’ vormen aangeduid zijn – taalvormen zijn immers niet onzuiver op zichzelf, maar moeten eerst zo benoemd worden – kunnen zuiveringsacties opgezet worden. Die zuiveringsacties zijn in Vlaanderen dagelijks op te merken in de fanatieke aandacht voor een correcte spelling of voor pakweg ‘rode’ en ‘groene’ werkwoordvolgordes, in de verbeterde strijd tegen gallicismen, in pleidooien voor het gebruik van taalvariëteiten in de ‘juiste’ context (dialect mag enkel in onbelangrijke contexten gebruikt worden), of in de aandacht voor wat een ‘correcte’ uitspraak zou zijn. Nog niet al te lang geleden konden we trouwens opmerken hoe expliciet een nieuwe reeks taalvormen (dit keer ‘tussentaal’-vormen) werden aangeduid als ‘onzuiver’. Taalvormen die niet onzuiver worden genoemd blijven over als ‘neu-

trale’ vormen, die daarom geschikt zijn voor gebruik op het publieke forum. Deze ‘neutrale’ vormen worden voorgesteld alsof niemand ze van nature zou spreken – een soort van ‘Niemandsnederlands’ dus, waarvoor iedereen zich zou moeten inspannen om het te verwerven en het te (durven) spreken. Niemand zal daarom van een perfecte standaardtaalcompetentie gewagen, maar wie zich een inspanning getroost heeft om zich het AN eigen te maken, mag daarom anderen wel voortdurend corrigeren. (Voor alle duidelijkheid: taalvormen worden altijd al door *iemand* gebruikt, en het is niet toevallig dat de ‘zuivere’ vormen altijd in dezelfde sociale middens worden gesitueerd.)

Invloed van de correctiepraktijk

Deze correctiepraktijk heeft niet enkel gevolgen voor taalvormen, maar ook voor taalgebruikers. Wie op school of in het hoger onderwijs regelmatig ‘onzuivere’ taalvormen produceert, loopt kans op frequente faalervaringen en verwijzingen naar andere onderwijstrajecten, afhankelijk van de aandacht die door docenten aan ‘correcte’ taal wordt besteed. Studenten Nederlands worden met slechte punten bedreigd als hun ‘correcte’ uitspraak het laat afweten, of hun wordt een ‘slechte mentaliteit’ aangewreven waarin taalverlies goed zou gedijen (‘luiheid’ en ‘onverschilligheid’ in het licht van de inspanning die anderen zouden leveren). Correctiepraktijk evalueert met andere woorden in welke mate een taalgebruiker

voldoende z'n best doet, en dat heeft invloed op hoe een student in het algemeen wordt beoordeeld en beloond met hoge scores die toegang verlenen tot belangrijke trajecten en diploma's, en de jobs die met die diploma's verbonden zijn. Deze correctiepraktijk is natuurlijk ook buiten de school aan te treffen, en zorgt ervoor dat niet-standaardtaalsprekers op publieke fora niet helemaal ernstig genomen worden en zich voortdurend blootgesteld weten aan mogelijke commentaar op hun (tussen)taalgebruik. Interessant daarbij is dat niet iedereen mag meebeslissen over de zuiverheid van taalvormen, en over welk accent 'accentloos' mag worden genoemd. Wie dat wel mag, heeft dus een machtig middel in handen om andere mensen voor- of nadelen te bezorgen. Dat zorgt voor de curieuze situatie waarin het bevorderen van democratische participatie afhankelijk is van toelatingsvoorwaarden die niet democratisch worden vastgesteld.

Een correctiepraktijk zoals die in Vlaanderen bestaat, maakt van het verwerven van AN dus een wedstrijd (wie het minst gecorrigeerd wordt heeft gewonnen) die invloed uitoefent op de vlotheid waarmee taalgebruikers hun stem kunnen laten horen en ernstig genomen worden in belangrijke contexten. Bovendien zullen in deze wedstrijd een aantal taalgebruikers *noodzakelijk* moeten falen. In de internationale literatuur blijkt al geruime tijd dat een dergelijke omgang met een standaardvariëteit sterk bijdraagt aan het schoolfalen van telkens dezelfde groepen leerlingen. In Vlaanderen blijven we zo'n correctiepraktijk echter organiseren en rechtvaardigen omwille van enkele

vanzelfsprekende ideeën over taalleren en over het AN.

Taalleren en Algemeen Nederlands

Een van de redenen waarom het zo evident is om het taalgebruik van individuen te corrigeren, heeft te maken met het feit dat we taalleren als een individuele gebeurtenis beschouwen. Een taal wordt vaak als een vorm van kennis gezien, of als een individuele vaardigheid, net zoals we denken, doen en falen als individuele zaken beschouwen. Hoe 'goed' we spreken, zou in dat opzicht een gevolg zijn van hoeveel we (taalkennis) hebben gestudeerd. Wie AN-taalvormen gebruikt, krijgt daarom ook een rationeel en redelijk karakter toebedeeld dat in sociaal contact een quasi-natuurlijk overwicht oplevert.

Standaardtaalgebrek bij anderen wordt dan een louter individueel kennis- of mentaliteitsprobleem, dat door anderen openlijk gecorrigeerd of betreurd mag worden.

Talige competentie is echter nooit een louter individuele kwestie. Net zoals je om te falen minstens met z'n tweeën moet zijn, spreek en schrijf je een taal nooit alleen. En zoals vele taalleerders merken, is een taal leren niet slechts een kwestie van grammatica en woordenschat verwerven, maar moet je je 'manieren van spreken' eigen maken om succesvol te communiceren. Die staan nergens opgeschreven en kunnen niet geblokt worden, maar je wordt er ervaren in door

mensen te leren kennen die die taal spreken, en die je ook toegang geven tot hun netwerk. Meer dan een individuele inspanning houdt taalleren voor een belangrijk gedeelte dus een sociale onderhandeling in. Een onderhandeling namelijk met de sprekers en situaties die met een taalvariëteit verbonden zijn. Het is niet verwonderlijk dat iemand met moeite AN spreekt of wil leren, wanneer men het AN ervaart als de taal van mensen waarbij men zich gecorrigeerd, ongekend of niet gewaardeerd voelt – vergelijkbaar met wat het voor de meeste Vlamingen zou betekenen om verplicht met een Noord-Nederlands accent te spreken.

Ten behoeve van de communicatie?

Slachtoffers van onze correctiepraktijk worden verder gerechtvaardigd door het idee dat probleemloze communicatie enkel kan plaatsvinden in een zoveel mogelijk gezuiverde variëteit. Het AN moet daarom een variëteit zijn die niet voor verwarring zorgt, die algemeen verstaanbaar is en regelmatig getrimd moet worden om wildgroei te vermijden. Geen woorden dus die niet algemeen verspreid zijn, geen accenten die 'moeilijk te begrijpen zijn', en een consistente spelling. Nu kunnen taalverschillen natuurlijk altijd voor miscommunicatie zorgen, maar dat is zeker niet automatisch het geval. Het charmante karakter van het Zuid-Afrikaans, dat sterk afwijkt van het AN, lijkt vaak de traditionele bezwaren over transparante communicatie te overwinnen. Zelfs exact dezelfde taal spreken (voorzover dat mogelijk zou zijn) garandeert geen probleemloze communicatie, zoals de misverstanden en ruzies in ons leven illustreren. *Wie wil communiceren*, laat zich niet door taalverschillen tegenhouden.

Een andere rechtvaardiging is dat hoe meer Vlamingen AN spreken, des te dichter het ideaal

nabijkomt van een Vlaanderen dat komaf maakt met een geschiedenis die 'anders had moeten lopen', meer bepaald een geschiedenis waarin van een splitsing der Nederlanden en van Franstalige dominantie in België geen sprake had mogen zijn. Door het standaardtaalgebruik in Nederland over te nemen, meende men vroeger aan te sluiten bij een als authentiekere aangevoelde Nederlandstalige traditie die in Vlaanderen gecorrumpeerd zou zijn. Die keuze en overtuiging brengen tot op vandaag een strenge sanctionering mee van taalgebruik dat 'te Vlaams' is, en zorgt ervoor dat wie geen AN spreekt makkelijk gezien wordt als iemand die deze 'slechte' geschiedenis al dan niet bewust voortzet.

Collectieve verantwoordelijkheid

Net als kansrijkdom is een (standaard)talige competentie dus allesbehalve een individuele kwestie of verdienste, maar een sociale of collectieve vaardigheid die je verwerft wanneer je als leerder toegang krijgt tot de groepen waar men die variëteit spreekt. Als we het van belang vinden dat iedereen (een specifiek) AN spreekt, dan is dat met andere woorden een collectieve verantwoordelijkheid. Als mensen falen als standaardtaalspreker, dan is dat evenzeer onze collectieve verantwoordelijkheid, niet die van individuele taalgebruikers. Het is duidelijk dat de bestaande correctiepraktijk, en de ideeën waarop ze gebaseerd is, er veel eerder voor zorgt dat het AN noch algemeen kan worden genoemd, noch voor iedereen weggelegd lijkt te zijn. Als we dat onwenselijk vinden, lijkt het erop dat we nood hebben aan enkele andere voorstellingen van hoe een lingua franca er kan uitzien en hoe we daarmee omgaan. Dat zal waarschijnlijk impliceren dat we de idee van een 'zuiver' AN én de correctiepraktijk die deze zuiverheid nastreeft moeten loslaten.

In plaats van iedereen gelijke startkansen in een talige

wedstrijd te geven lijkt het zinvoller om na te gaan hoe we de formele situaties waar nu AN wordt gesproken algemeen toegankelijk kunnen maken; of, hoe we de toelating daartoe (of het al dan niet ernstig nemen van mensen in die situaties) niet hoeven te laten afhangen van de organisatie van een willekeurige taalwedstrijd. Misschien moeten we minder op zoek gaan naar zogenaamde taalfouten, en meer naar hoe we elkaars participatie op belangrijke momenten kunnen vergemakkelijken. Het accepteren van taalverschillen zal daar een cruciaal onderdeel van zijn, en het ‘algemene Nederlands’ dat daaruit voortvloeit zou er gevarieerder kunnen uitzien dan de ‘zuivere’ vorm die nu zo streng wordt nagestreefd. Evenzeer cruciaal is dat we ons afvragen in hoeverre we het nuttig vinden om Vlaanderen als de eentalige, standaardtalige ruimte te blijven beschouwen die het in werkelijkheid niet is, als dat ervoor zorgt dat iedereen die daarvan afwijkt een ‘mentaliteit’ krijgt.

Zulke suggesties zullen wellicht uitspraken uitlokken als ‘mag er dan niks meer gecorrigeerd worden?’ , of boze lezersbrieven over de toenemende invloed van het hyperrelativerende postmodernisme in *Over taal*. Om iedereen dan maar meteen gerust te stellen: er mag nog gecorrigeerd worden. De vraag is echter: wie corrigeert wie, waarom, op basis waarvan, en met welk effect? En is dat effect aanvaardbaar? Vragen zoals deze worden in Vlaanderen erg weinig gesteld. Ten onrechte, want als we bezwaren hebben tegen het onderscheiden van mensen op basis van huidskleur en geslacht, hoe aanvaardbaar is het dan om mensen te onderscheiden op basis van hun talig-sociale afkomst? Of in welke contexten en om welke redenen zou dat wel aanvaardbaar zijn? Die laatste vraag wijst erop dat het bekritisieren van de bestaande correctiepraktijk niet betekent dat we geen afspraken meer kunnen maken over taalgebruik en talige evaluatie, of dat het aanleren van een lingua franca geen waardevol project meer zou zijn. Dit is veeleer een uitnodiging om na te

denken over welke (nieuwe) normen we rond taal willen hanteren om te vermijden dat mensen ten onrechte worden uitgesloten of in hun ontplooiing worden gehinderd; een uitnodiging ook naar hoe het aanleren van een lingua franca en het waarderen van talige diversiteit niet in een of-of- maar in een en-en-relatie kunnen gebracht worden. We zouden het waarschijnlijk allemaal onaanvaardbaar vinden wanneer we in de EU één Algemeen Europees zouden moeten spreken en met hetzelfde sanctioneringsapparaat te maken krijgen zoals in Vlaanderen voor het AN bestaat. Zo hoeft ook de manier waarop wij omgaan met en denken over het AN niet ons lot te zijn.

Het is evident dat het evalueren van mensen soms onvermijdelijk is. Of talige achtergronden daar altijd een grote rol in moeten spelen kan echter sterk betwijfeld worden. En voorzover we in sommige gevallen talige evaluatie aanvaardbaar vinden, blijft de vraag of we in ons onderwijs alle leerlingen voortdurend de kans moeten geven om talig te falen en ontmoedigd te raken om deel te nemen aan situaties waar een lingua franca wordt gebruikt. We worden immers door niemand verplicht om taal in te schakelen in de afvallingskoers die ons onderwijs nu al te vaak inhoudt. We hoeven evenmin iedereen een soort van talig zuiveringsproces te laten doorlopen vooraleer we weten of iemand het waard is om beluisterd en ernstig genomen te worden op de belangrijke fora van onze samenleving.

Jürgen Jaspers is als assistent verbonden aan het departement taalkunde van de Universiteit Antwerpen.

e-mail: jurgen.jaspers@ua.ac.be

Idioom

Hoe de liefde bedrijven hulp kan bieden

Over vaste verbindingen van werkwoorden en zelfstandige naamwoorden

FILIP DEVOS

Het *Combinatiewoordenboek van Nederlandse substantieven met hun vaste verba* van Piet de Kleijn biedt een enorme schat aan materiaal voor de studie van vaste verbindingen. De Kleijn geeft een op het

Basiswoordenboek van de

Nederlandse taal gebaseerde alfabetische lijst van substantieven en hij vermeldt per lemma de werkwoorden die een min of meer vaste verbinding vormen met het substantief: 'verba die zich ophouden in de onmiddellijke omgeving van een substantief'. Onder het lemma *aanbeveling* bijvoorbeeld krijgen we combinaties als '- doen', 'op - van + verbum', '- opstellen', '- schrijven', '- geven', 'iets verdient -', 'iets strekt tot -' en 'iets is geen -'.

Op basis van dit materiaal, dat een 3000 substantieven beslaat, zou men ook omgekeerd tewerk kunnen gaan en kijken welke werkwoorden welke zelfstandige naamwoorden kunnen krijgen. Bij *doen* zou dat een ellenlange lijst opleveren, want we 'doen' nogal wat: *een aanbod, boodschappen, onderzoek, een plas(je), de schoonmaak, aan sport, de vaat*, enz. Hetzelfde geldt voor frequent gebruikte werkwoorden als *geven, nemen, maken* of *hebben*.

Wat *doen* we, wat *maken* we en wat *hebben* we zoal?

Naast weinig frequente en weinig gecombineerde werkwoorden als *afleggen* (getuigenis, rekenschap, verantwoording, een verklaring), *begaan* (een overtreding, een zonde), *betuigen* (dank), *bedrijven* (de liefde), *bieden* (beschutting, hulp, troost, uitzicht, verzet, weerstand), *vellen* (een oordeel, een vonnis) of *wagen* (een gok, een

poging) zou ons combinatiewoordenboek bij werkwoorden als *doen, geven, hebben, komen, maken, nemen* en *zijn* ongetwijfeld veel 'hits' vermelden. Enkele lukrake voorbeelden:

doen: aanbeveling, een aanbod, (een) aangifte, een aanslag, een aanval, een aanvraag, afbreuk, afstand, zijn behoefte, een belofte, een beroep, een bod, boete, dienst, een gooi, een greep, inkopen, een inval, investeringen, een mededeling, metingen, oefeningen, onderzoek, onthullingen, een plas(je), een poging, een schenking, de schoonmaak, de strijk, een toegeving, een trek, uitspraak, een worp, zijn zeg/zegje, een zet

geven: aanstoot, aanwijzingen, antwoord, een belletje, bericht, een berisping, een beschrijving, een beurt, bevel, bewijs, blijk, een blik, de doorslag, een draai, een duw, een feestje, gehoor, genot, een geschenk, gevolg, een gil, hoop, inlichtingen, een klap, een klop, een kneep, een knuffel, een kreet, geen krimp, een kus, les, een lik, een naam, ontslag, een opdracht, ophelderingen, in overweging, een schok, een schop, een schot, een schudding, de schuld, een slag, een snik, een steek, een stomp, straf, een tik, toelichting, een trap, troost, uitdrukking, uitkomst, uitleg, uitsluitel, verslag, voedsel, voldoening, een wenk, een zegen, een zoen

hebben: aanspraak, een afkeer, baat, een babbel, bedenkingen, een bedoeling, in bedwang, begrip, behoefte, zijn bekomst, belang, belangstelling, berouw, tot zijn beschikking, betekenis, betrekkingen, in bewaring, bewondering, in bezit, bezoek, bezwaar, dienst, een droom, een dunk, eerbied, ervaring, de gedachte, het geloof, genot, gevoel, greep, haast, hinder, hoop, interesse, invloed, jeuk,

kennis, keuze, een kijkje, een klacht, leiding, les, lust, een mening, de neiging, omgang, een ontmoeting, de overtuiging, respect, de schijn, smaak, spijt, twijfels, uitstraling, uitzicht, verkering, een verloop, een vermoeden, verstand, vertrouwen, voeling, voldoening, vrees, waardering, weet, zitting

komen: tot bedaring/tot bedaren, in beroering, tot het besef, tot een besluit, in beweging, tot bezinning, tot bloei, in botsing, tot een doorbraak, tot de erkenning, op gang, in gebruik, te(r) hulp, tot het inzicht, tot de ontdekking, tot ontwikkeling, in opstand, tot rust, in slaap, in de stemming, tot stilstand, tot uitdrukking, tot uiting, tot uitvoering, ten val, tot de vaststelling, in de verleiding, tot vervulling, in verwarring, in verzet, in de verzoeking, tot wasdom, in het geweer, in zicht, tot zwijgen

maken: een aanmerking, aanspraak, aantekeningen, een aanvang, een afspraak, afwegingen, een begin, een bemerking, een beweging, bezwaar, een botsing, een buiging, een einde, een gebaar, gebruik, een gedicht, een inbreuk, jacht, kennis, een keuze, een knieling, een knik, een landing, melding, misbruik, een oefening, een onderscheid, een opmerking, een overzicht, een praatje, een sprong, een uitzondering, een vaststelling, een vergelijking, een vergissing, een verschil, het voornemen, een voorstelling, vorderingen, een wandeling, werk, winst, een wip

nemen: in aanmerking, aanstoot, aanvang, afscheid, afstand, een bad, in behandeling, in beraad, in bescherming, in beschouwing, in beslag, een beslissing, een besluit, in bewaaring, in bezit, in dienst, een douche, een duik, in gebruik, zijn intrek, kennis, een keer, de leiding, een loopje, de maat, in ontvangst, in stelling, de vlucht, een wending, wraak

zijn: in behandeling, van betekenis, in beweging, in bezit, op bezoek, aan de boemel, van dienst, op de dool, aan de drank, ten einde, in gebed, in gesprek, op komst, te koop, in de leer, in leven, van mening, in omloop, in onderhandeling, van oordeel, in opkomst, in overeenstemming, van plan, aan de praat, op reis, in rouw, in slaap, op stap, aan de strijk, op de sukkel, in tegenspraak, van toepassing, in twijfel, op de uitkijk, in de verdrukking, in verwachting, in verwarring, in de war, op/aan de wandel, aan het werk, in/buiten werking, (op) zoek, aan de zuip, in zwang, aan de zwier

En wat *doen/maken* Engelstaligen?

Dergelijke verbindingen zijn natuurlijk taalspecifiek en vanuit contrastief perspectief kunnen ze dus interessant materiaal leveren. Naast (de weinige) gevallen van convergentie tussen het Nederlands en het Engels bijvoorbeeld, zoals *to make an appointment* – een afspraak maken, *to make trouble* – ruzie maken/*zoeken/stoken*, *to do the dishes* – de vaat doen of *to do the shopping* – boodschappen doen vinden we veel vaker divergerende paren als *to make an agreement* – een overeenkomst sluiten, *to make war* – oorlog voeren, *to make a promise* – een belofte doen, *to make an attempt* – een poging wagen/*doen/ondernemen*, *to make a complaint* – een klacht indienen, *to make a decision* – een besluit nemen/*tot een besluit komen*, *to make an effort* – moeite doen, *to do a problem* – een probleem oplossen of *to make love* – de liefde bedrijven. Hier ligt een heel onderzoeksterrein open, en het *Combinatiewoordenboek van Nederlandse substantieven met hun vaste verba* van Piet de Kleijn kan daarbij voor het Nederlands alvast een uitstekend uitgangspunt bieden.

In een volgende bijdrage gaan we dieper in op een subcategorie van dergelijke verbindingen, met name combinaties van loperwerkwoorden met deverbatieve nomina (zelfstandige naamwoorden afgeleid van werkwoorden) waartegenover een verwant simplex werkwoord staat (dus niet *kou vatten* of *de liefde bedrijven*, maar wel *een afspraak maken*, *afspreken* of *een tik geven*, *tikken*). Op het eerste gezicht zijn dergelijke ‘paren’ synoniem, maar een waslijst aan factoren geeft bestaansrecht aan deze concurrerende ‘doubletten’.

Filip Devos is doctor in de taalkunde. Hij promoveerde over semantische vaagheid en/in de prototypetheorie en de fuzzy set-theorie. Momenteel werkt hij als redacteur-copywriter.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Broodje

SARA VAN CALSTER

Wie wil weten waarom 'nooit niks' niet mag en wat het verschil is tussen 'noemen en heten', of wie voorgekauwde 'groter-als/dan'-theorieën wil horen, vindt zijn antwoord wel in een der alwetende taaladviesboekjes. Maar hoe zit het met die andere curieuze kwesties,

die dingen waarvan je wel eens het fijne wilt weten, maar niet weet waar te zoeken? Discussieerde je tot in het holst van de nacht over het verschil tussen 'veronderstellingen' en 'vooronderstellingen'? Of zit je al eeuwen te 'w8ten' tot iemand je 'ff' komt uitleggen wat sms-taal precies inhoudt? Begin je je ernstig zorgen te maken over je taalgevoel bij het horen van 'geroerbakte kip'? Kortom, zit je al geruime tijd te broeden op een taalei zonder weerga? Stuur dan eens een mailtje naar publ@uga.be of stuur een briefje naar Over taal en wie weet vinden wij wel een antwoord op je interessante taalvraag.

Directeurs en directrices

Wanneer de directeur van een lagere school een klas binnenwandelt, roepen de kinderen in koor 'dag mijnheer de directeur!'. Maar wat als de directeur geen mijnheer is, maar een mevrouw? Moeten ze dan *mevrouw de directeur* of *mevrouw de directrice* zeggen?

Om het vrouwelijke hoofd van een basisschool te benoemen, is zowel *directeur* als *directrice* mogelijk. Als het gaat om een vrouwelijke bedrijfsleider, kun je beter kiezen voor de seksen neutrale vorm en haar aanspreken of aan-

schrijven met *directeur*. *Directrice* heeft voor veel mensen de specifieke connotatie van een *schooldirectrice* en wordt door de meeste vrouwelijke directeurs in de bedrijfswereld niet zo geapprecieerd.

Voor het bepalen van vrouwelijke beroepsnamen bestaan in het Nederlands geen vaste voorschriften. Bij vrouwelijke functies waarbij twee aanspreektitels mogelijk zijn, kan je dus kiezen welke benaming je gebruikt. Vind je dat het sekseverschil niet zichtbaar hoeft te zijn in de benaming, dan kies je voor de neutrale beroepsnaam, die vaak samenvalt met de mannelijke beroepsnaam (*expert, apotheker*). Als je vindt dat het onderscheid wel duidelijk moet blijken, dan kies je voor de vrouwelijke beroepsnaam (*experte, apothekeres*).

Soms is het geen kwestie van kiezen. Er bestaat bijvoorbeeld alleen een seksen neutrale term (*dokter, manager*) of er is naast een mannelijke benaming die uitsluitend voor mannen gebruikt kan worden (*koning, boer*) ook een vrouwelijke benaming uitsluitend voor vrouwen (*koningin, boerin*). Af en toe is er naast een mannelijke vorm (*leraar, verpleger*) en een vrouwelijke vorm (*lerares, verpleegster*) ook een seksen neutrale benaming (*leerkracht, verpleegkundige*).

Iets origineels

Toen mijn zus me vertelde dat ze *iets origineels* gekocht had voor mijn verjaardag, vroeg ik haar of ze ook wist waarom ze een *s* toevoegde aan *iets origineels*. Nadat ze me allemaal voor freak hadden uitgemaakt, bleek toch dat niet alleen mijn zus, maar ook de rest van de toehoorders niet kon bedenken wat die *s* bij combinaties als *iets origineels, weinig interessants* en *wat lekkers* komt kijken. Hoewel de betekenis van de

zin gewoonlijk niet verandert als we de *s* achter het bijvoeglijke naamwoord weglaten, gebruiken we ze nog steeds in het Nederlands. Maar waar komt die *s* vandaan, en kan ze niet even goed worden weggelaten?

De *s* in *iets origineels* is een overblijfsel van het naamvalssysteem dat enkele eeuwen geleden geleidelijk uit het Nederlands verdween. Het is een oude genitief-*s* en is dezelfde *s* als die van *goeds* in *dat belooft niet veel goeds*. In een naamwoordelijke constituent waarbij een bijvoeglijk naamwoord gecombineerd wordt met onder andere *iets*, *niets*, *allerlei*, *wat*, *veel* en *weinig* krijgt het bijvoeglijk naamwoord nog steeds een genitief-*s*: *we hebben niets speciaals gedaan* en *er was weinig interessants te beleven*.

In het hedendaagse Nederlands is die buigings-*s* eigenlijk overbodig geworden. Ze heeft meestal geen functie meer in de zin en wordt steeds vaker weggelaten in vormen als *iets mooi(s)* en *niets speciaal(s)*. Het is dan ook plausibel dat de genitief-*s* in zulke combinaties ‘op den duur’ (alweer zo’n restant) zal verdwijnen. Maar wie voorzichtig wil zijn, kan de *s* in *iets origineels* het best toch nog schrijven.

Varkensstaarten, kattenpoten en apenstaartjes

Als de titel je doet vermoeden dat in dit stukje de spellingsregels over tussenletters uit de doeken worden gedaan, sla je de bal mis. Die regels vind je binnenkort wel weer in het nieuwste *Groene boekje*. Neen, het gaat hier om enkele benamingen voor dat typische teken dat sinds de opkomst van het internet niet meer weg te denken is in onze maatschappij: het @-teken, of in het Nederlands gewoon het *apenstaartje*. Staan we er weleens bij stil waar dat handige, maar toch ietwat eigenaardige teken vandaan komt?

Niemand kan eigenlijk met zekerheid zeggen waar het apenstaartje vandaan komt, maar er bestaan verschillende theorieën over de herkomst van het teken. In de Verenigde Staten was het

apenstaartje al voor de opkomst van het internet bekend. Het werd er al in de 19de eeuw gebruikt door boekhouders met de betekenis ‘at the cost of’. Zo kon men 6 eieren kopen @ \$ 1.50. Het @-teken zou dan een ligatuur zijn van de letters *a* en *t*. Een ligatuur is een aaneenschrijving van twee (of zelfs drie) letters. (Een ander bekend voorbeeld van een ligatuur is het &-teken, dat een aaneenkoppeling is van de letters van het Latijnse *et* ‘en’.) Het is ook mogelijk dat het @-teken een ligatuur is van het Latijnse woordje *ad*, dat onder andere ‘bij’ betekent.

Volgens andere bronnen werd @ in de Middeleeuwen gebruikt als afkorting voor een inhoudsmaat: de *amphora* of *kruik*. De Spanjaarden en Portugezen spreken @ nu ook uit als *arroba*, wat dezelfde betekenis heeft als *amphora*.

Wat de benamingen van het @-teken betreft, is men in verschillende talen creatief tewerkgegaan. In diverse talen gaat men het in de diertuin zoeken. Zo hebben de Denen het over een *a-slurf* of een *varkensstaart*, de Zweden over een *kattenpoot* en de Finnen over een *kattenstaart*. In China spreekt men van een *muisje*, in Griekenland van een *eendje* en in Rusland van een *hondje*. Verder zijn ook *escargot* (in Frankrijk), *rolmops* (in Tsjechië en Slovaakse), *slingeraapje* (in Duitsland) en *aapje* (in Polen) in gebruik.

Wie zich verder wil verdiepen in de geschiedenis van het apenstaartje kan een kijkje nemen in het boek ‘Het apenstaartje’ van Hans R.M. van Keken, dat in 2004 werd uitgegeven bij uitgeverij Scryption. Wie meer wil weten over de benamingen voor het apenstaartje in de verschillende talen, kan de bijdrage van Geert Craps in *Over taal*, jrg. 39, nr. 4/5, blz. 81-83, nalezen.

Sara Van Calster doet onderzoek naar Vlaamse varianten voor het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie.

e-mail: sara.vancalster@coo.vlaanderen.be

Aan de beurt is nu...

HUGO BROUCKAERT

In een Nederlandse mededelende zin staat de persoonsvorm van het werkwoord als zinsdeel op de tweede plaats:

We *gaan* morgen naar de zoo.
Morgen *gaan* we naar de zoo.
Naar de zoo *gaan* we morgen.

Het Nederlands staat in de taalkunde dan ook bekend als een 'verb-second language'. De persoonsvorm kan enkel vooropstaan in een vragende zin ('Gaan we morgen naar de zoo?'), een gebiedende zin ('Ga morgen naar de zoo!') of een voorwaardelijke zin ('Gaan we naar de zoo, dan is het morgen.').

Dat geldt dus ook voor ambtelijke taal :

Aan de orde *is* het voorstel van wet van mevrouw Peeters...

De regel geldt evenzeer voor de persoonsvorm van het hulpwerkwoord in combinatie met een deelwoord :

Uitgevoerd *wordt* het pianoconcerto nr. 1 van Peter Tsjaikovski.

Die zinsbouw is een Nederlandstalige met de paplepel ingegeven. We leren die ook op de lagere school. Toch gebeurt er iets vreemds. Zodra we onze ambtelijke pet opzetten, schrijven velen van ons :

'Hebben deelgenomen' aan de werkzaamheden van de commissie...(?)
'Komen in aanmerking' voor een bevordering...(?)
'Worden benoemd' tot lid van de raad ..(?)

Dat laatste voorbeeld heb ik ooit tot mijn verbijstering gelezen in het benoemingsbesluit van 12 september 1990 van ...de Raad voor taaladvies! Geen wonder dat die Raad niet functioneert.

Dat kan dus niet. Alleen de woordvolgorde met de persoonsvorm als tweede zinsdeel is correct :

Geslaagd *zijn* de volgende kandidaten : ...
Niet vermeld *worden* de namen van de gezakte leerlingen...
Voor *hebben* gestemd : mevrouw X en de heren Y en Z.
Tegen *hebben* gestemd : mevrouw A en de heren B en C.
Tot de laureaten *behoren* onder anderen ...
In aanmerking *komen* de deelnemers die...
Tot lid van het bestuur *zijn* verkozen....
Aan de beurt *zijn* nu...
Tot politiecommissaris *wordt* benoemd de heer...
Als vertegenwoordiger van de groep *wordt* aangewezen...
Voor de toepassing van deze wet *wordt* beschouwd als ...
Aan de werkzaamheden *hebben* deelgenomen....

Veertien jaar na de vorige verbijstering ben ik opnieuw verbijsterd. Op de proclamatie van de afgestudeerden van de letterenfaculteit van de KU Leuven hoorde ik begin juli van dit jaar de ene professor na de andere declameren :

Zijn geslaagd met onderscheiding...(?)
Zijn geslaagd op voldoende wijze...(?)

taai

Als dat al met het groen hout gebeurt, denk ik dan.
Als oud-student van Leuven zucht ik er nog bij:
...vervloegen zijn de mooie jaren !

Of misschien moet het voortaan luiden : zijn vervloegen de mooie jaren !

Hugo Brouckaert is vertaler bij de Senaat.

e-mail : hb@senate.be

Voor vergadertijgers in Nederland

AN REYNDERS

Onmisbaar voor alle vergadertijgers van Nederland! Met deze woorden wordt het boekje *Is dat helder, voorzitter?* van Bas Hageman op de achterflap aanbevolen. Het is

vooral bestemd voor politiek-bestuurlijke sprekers, zoals politici, ambtenaren en medewerkers van instellingen, stichtingen en verenigingen. Hageman laat zien dat de taal van deze sprekers vaak onnodig moeilijk, vaag en omslachtig is. Dat wollige en onduidelijke taalgebruik noemt Hageman het Nevellands, een nevelige vorm van Nederlands. Het probleem is dat politici en ambtenaren dat Nevellands ook gebruiken wanneer ze zich tot burgers richten en dat komt de communicatie tussen burger en overheid natuurlijk niet ten goede.

Aan die communicatiestoornissen tussen burger en overheid wil Hageman met zijn boekje iets doen. In de eerste plaats wil hij zijn publiek van de onduidelijkheid van het Nevellands overtuigen. Dat doet hij door er ver doorgedreven staaltjes van te citeren. Deze citaten zijn voor Nederlandse lezers allicht herkenbaarder en wellicht ook grappiger dan voor Vlaamse lezers. De auteur citeert namelijk alleen Nederlandse politici en ambtenaren en hun taalgebruik wijkt op tal van punten van de taal van hun Vlaamse collega's af.

Daarop volgen tips en adviezen om het spreekgedrag te verbeteren. Deze adviezen blijven echter wat vaag.

Ze zijn niet concreet genoeg om er het eigen spreekgedrag mee te kunnen remediëren. Ze maken de lezer bewust van de problemen en geven een indruk van wat eraan gedaan kan worden, maar om er daadwerkelijk iets aan te doen, heb je meer en andere literatuur nodig. Hageman lijkt dat zelf ook wel te beseffen. In het tweede hoofdstukje *Gehoord en verstaan worden*, dat over spraak- en stemhygiëne handelt, verwijst hij vrijwel meteen naar vakliteratuur op dat gebied.

Het lijkt Hageman vooral om bewustwording te doen. Dat blijkt ook uit het laatste deel van zijn boekje. Dat biedt een lijst van 500 Nevellandse woorden: archaïsmen, vakjargon, modewoorden, vreemde woorden, bargoens en neologismen. Die worden niet zozeer afgekeurd en vervangen door gewoon Nederlandse woorden, maar aan de lezer ter overdenking voorgelegd.

Is dat helder voorzitter? ziet er op het eerste gezicht erg aantrekkelijk uit. Het is niet te dik, de hoofdstukjes zijn kort en hebben grappige titeltjes. Toch is de lectuur van het boekje me tegengevallen. De titels dekken hun lading niet, waardoor ik heel vlug de draad kwijt was.

Bovendien stond de stijl van de tekst me tegen. Hageman gebruikt namelijk zelf heel veel Nevellands.

Bas Hageman, *Is dat helder, voorzitter? Effectief communiceren*, Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij L.J. Veen, 2004, ISBN 90-2040-362-1.

Van Dale Synoniemen

SARA VAN CALSTER

Tekstschrijvers en vertalers ondervinden weleens problemen bij het aanbrennen van variatie in een tekst, het verfijnen van betekenisnuances of het specificeren van stijlverschillen. Om zulke moeilijkheden op te lossen, brengt

Van Dale een beknopte praktijkgids op de markt: *Synoniemen*.

Het woordenboek is eenvoudig opgebouwd. Synonieme woorden (bijvoorbeeld *slim*, *pienter* en *snugger*) worden allemaal als trefwoord opgenomen, maar alleen bij het meest gebruikelijke woord (*slim*) wordt de hele reeks synoniemen opgesomd. Bij de andere trefwoorden wordt verwezen naar dat meest gebruikelijke woord, waarbij men naast synoniemen ook hyponiemen (*bijdehand*), hyperoniemen en associatieven (*knap*) aantreft.

Op de achterflap belooft het boek een antwoord te bieden op een aantal concrete vragen. Een eerste vraag luidt: 'Hoe breng ik variatie aan in een tekst?' Ik neem er een tekst bij over een Middeleeuwse ridderorde en zoek meteen het woord *koning* op in *Synoniemen*. Daar vind ik het hyperoniem *vorst*. Bij dat woord worden de synoniemen opgesomd: *monarch*, *de drager van de kroon*, *gekroond hoofd*, *hoogheid* en *dynast*. De synoniemen worden gevolgd door een hele reeks hyponiemen: *emir*, *grootvorst*, *keizer*, *koning* ... Ook voor *glorie*, *modieus*, *ridder*, *strijden* en tal van andere woorden vind ik gemakkelijk een aantal passende synoniemen. Na nog wat gesnuffel in de tekst bots ik op het woord *strikt*, dat niet in de praktijkgids is opgenomen. Ook *chique* en *onderhandelen* vind ik niet terug. Jammer, maar *Synoniemen* is dan ook een beknopte gids die makkelijk hanteerbaar moet zijn.

'Hoe zeg ik hetzelfde deftiger of juist platter?' Wie op zoek gaat

naar stijlvariatie komt in *Synoniemen* zeker aan zijn trekken. Zo is de formele benaming voor een *paard ros*, maar wie een informele naam zoekt, kan *peerd* of *viervoeter* gebruiken. Onder het lemma *vermoorden* treft men een hele reeks formele en informele alternatieven aan, van *ombrengen* en *bloed vergieten* tot *iemand naar de andere wereld helpen*, *iemand om zeep helpen* of *iemand een kopje kleiner maken*.

Ook op de vraag 'Wat is het betekenisverschil tussen twee woorden?' vindt men een antwoord. Zo beschrijft *Synoniemen* dat een *maliënkolder* een type *barnas* (of *kuras*) is met ijzeren ringetjes, een betekenisnuance die niet in de tekst over de Middeleeuwse ridderorde wordt gemaakt. Ik ontdek er ook dat een *graaf* een edelman is met de hoogste rang, een *baron* lager is dan een *graaf*, en een *hertog* een edelman van hoogadellijke afkomst is.

Ten slotte kunnen de talloze associatieven en uitdrukkingen een schrijver verder op weg helpen. Wie bijvoorbeeld op zoek gaat naar een synoniem voor *moedig*, krijgt ook associatieven als *held*, *flink* en *durven* voorgeschoteld. Daarnaast vindt men er ook een reeks uitdrukkingen voor *moedig zijn*, zoals *stalen zenuwen hebben*, *voor geen kleintje vervaard zijn* of *voor de duvel en zijn ouwe moer niet bang zijn*.

Om kort te gaan: door het beknopte formaat is *Synoniemen* misschien niet altijd toereikend, zodat ook weleens een grotere Van Dale zal moeten worden bovengehaald. Alles bij elkaar genomen is *Synoniemen* een bondige en efficiënte praktijkgids voor schrijvers die genuanceerd en gevarieerd willen formuleren.

Van Dale synoniemen, Van Dale Lexicografie,
Utrecht/Antwerpen, 2004, ISBN 90-6648-990-1.

Taaaldo

Activeer het passief

KARL HENDRICKX

Als je mensen vraagt hoe ze hun teksten duidelijker en toegankelijker kunnen maken, zullen ze meestal als eerste regeltje geven: ‘Gebruik geen passief’ of ‘Zet passieve zinnen om in het actief’. De passieve vorm moet dus een kwalijke reputatie hebben als het op leesbaarheid aankomt. Maar is het altijd beter

het actief te gebruiken? Ik zet nog eens op een rijtje wanneer je beter actief en wanneer beter passief kunt gebruiken.

Lang

De passieve vorm heeft een slechte reputatie, omdat hij omslachtiger is. Je hebt meer woorden nodig, omdat je het hulpwerkwoord *worden* toevoegt. Vergelijk:

- (1) De Koning benoemt de ministers. (5 woorden)
- (2) De ministers worden door de Koning benoemd. (7 woorden)

Voorbeelden (1) en (2) tonen ook hoe actief en passief zich verhouden. Bij een actieve zin is het onderwerp (doorgaans) de persoon of zaak die de handeling stelt en het lijdend voorwerp de persoon of zaak die die handeling ondergaat. In de passieve zin keert dat alles om: het lijdend voorwerp van de actieve zin wordt nu onderwerp en het onderwerp wordt handelend voorwerp. Dat maakt het voor een lezer wat moeilijker om te interpreteren. Als er dus geen goede reden is om een passief te gebruiken, gebruik dan actief:

- (3) De boterhammen werden door de jongen met smaak opgegeten.

In (3) is de handeling van het eten belangrijk en wordt expliciet vermeld wie aan het eten is. In zo'n geval is er geen reden om een passief te gebruiken. Het handelend voorwerp staat er gewoon, dus waarom zou je niet een eenvoudige actieve zin gebruiken.

Saai

Meteen krijgt u al een idee waarom het passief kritiek krijgt. Het is niet alleen omslachtiger, maar ook saai-er, vinden velen. De nadruk komt meer te liggen op het ondergaan of het effect van de handeling, de actie verhuist naar de achtergrond. Het onderwerp doet immers niet langer iets. Bovendien kan het handelend voorwerp ook verzwegen worden, waardoor er niemand nog echt een actie onderneemt. Vergelijk:

- (4) De ministers worden morgen benoemd.

In (4) weet je zelfs niet wie de ministers zal benoemen: het handelend voorwerp is niet uitgedrukt. Als je dat soort zinnen geregeld gebruikt, wordt je tekst onpersoonlijk en saai. Om je aandacht bij de tekst te houden, heb je immers actie nodig, en passieve zinnen duwen die actie juist naar de achtergrond.

Ambtenaren en ook wel wetenschappers worden er vaak van beschuldigd veel passieve zinnen te gebruiken, wat het saaie en stroeve karakter van ambtelijke teksten zou verklaren. Soms zouden ze dat zelfs met opzet doen om de handelende partij bewust op de achtergrond te plaatsen, in vervelende mededelingen als:

- (5) Aangezien het tekort op de begroting toegenomen is en door economische crisis de belastingontvangsten gedaald zijn, is het nodig dat extra maatregelen genomen worden. Er is dan ook beslist dat vanaf volgende maand een extra solidariteitsbijdrage gevraagd zal worden. Die bijdrage wordt geïnd via de bedrijfsvoorheffing op de lonen.

De overheid voert hier duidelijk een minder populaire maatregel in en camoufleert zichzelf daarvoor achter een reeks passieve zinnen die doen uitschijnen alsof we met een voorgeprogrammeerd automatisme te maken hebben.

Doelbewust

Dat je het passief daarvoor doelbewust kunt gebruiken, wordt zelfs expliciet door Neutelings en Jansen in hun *Beleidstekstwijzer* aangegeven. Zij geven de beleidsmakers tot wie ze zich richten de raad: ‘Gebruik ik en wij in passages waarin bewindspersonen of het kabinet goede plannen en ideeën ontvouwen die waarschijnlijk onomstreden zijn. Gebruik passieve zinnen met lijdende vormen in passages met meer omstreden plannen’.

Flauw, zult u misschien zeggen. En doorzichtig. Maar communicatief heeft een dergelijke keuze ongetwijfeld effect. Het komt er dus op aan het passief doordacht te gebruiken. De onderliggende gedachte daarbij is bijna altijd: de handelende persoon of het handelend voorwerp moet op de achtergrond blijven. Gebruik dus passief als

(6) de handelende persoon onbekend is:

Vannacht is bij ons ingebroken.

(7) de handelende persoon onbelangrijk is:

Er werden tien procent meer klachten ingediend.

(8) de handelende persoon beter op de achtergrond blijft:

Als er geknoeid is met de belastingaangifte, kan dit tot boetes leiden.

(9) de nadruk op het resultaat en niet op de actie ligt:

Aan de tekst zijn nog enkele wijzigingen aangebracht.

In de voorbeelden (7) tot en met (9) is de handelende persoon misschien wel bekend, maar wordt hij beter niet vermeld, in (7) omdat dat niet belangrijk is, in (8) omdat dat te confronterend zou zijn (als *u* met *uw* belastingaangifte knoeit) en in (9) omdat vooral het resultaat telt.

Doorgaan

Verder is er nog een belangrijke reden om passief te gebruiken en die reden wordt door degenen die het actief alleenzigmakend vinden, vaak overtreden. Vaak heb je passief nodig om zinnen mooi op elkaar te laten aansluiten en een doorlopend ‘zinsperspectief’ te creëren. Vergelijk:

(10) Een wet komt via een lange procedure tot stand. Eerst stelt de bevoegde minister een voorontwerp van wet op. Dat voorontwerp dient hij in bij het parlement, waar het besproken wordt in de bevoegde commissie van de Kamer. Die geeft haar opmerkingen bij het voorontwerp, waarna het voor advies naar de Raad van State wordt gestuurd. Na een nieuwe bespreking wordt het ontwerp uiteindelijk goedgekeurd in de plenaire vergadering van de Kamer.

(11) Een wet komt via een lange procedure tot stand. Eerst stelt de bevoegde minister een voorontwerp van wet op. Hij dient dat voorontwerp in bij het parlement, waar de bevoegde commissie van de Kamer het ontwerp bespreekt. Die geeft haar opmerkingen bij het voorontwerp, waarna ze het ontwerp voor advies naar de Raad van State stuurt. Na een nieuwe bespreking keurt de plenaire vergadering van de Kamer de wet uiteindelijk goed.

In (10) wordt het zinsperspectief behouden: als de zin eindigt met ‘het ontwerp’, begint de volgende daar ook mee, ook al leidt dat tot passief. Zo gaan de zinnen naadloos in elkaar over.

In (11) wordt uitsluitend het actief gebruikt, waardoor het geen samenhangende beschrijving meer is, maar een opsomming van korte, losse zinnestukjes met aparte stellingen. Resultaat: de tekst is actiever, maar minder vlot begrijpbaar.

Activeer het passief dus, waar nodig door het om te zetten in het actief, maar evengoed door er actief gebruik van te maken als het de boodschap van uw tekst beter doet uitkomen.

Karl Hendrickx werkt als redacteur bij het Rekenhof.
e-mail: hendrickxk@ccrek.be

Literatuur

Peter Burger en Jaap de Jong, *Handboek stijl*, Groningen, Martinus Nijhoff, 1997.

Rob Neutelings en Daniël Jansen, *Beleidstekstwijzer*, Den Haag, Sdu, 1999.

Jan Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag, Sdu, 2002.

Eric Tiggeler, *Vraagbaak Nederlands*, Den Haag, Sdu, 2003.

Over wormen

MARLIES PHILIPPA

Vroeger was het begrip *worm* veel uitgebreider dan nu. Ook slangen, draken en insecten hoorden tot de wormen. Bij insecten is dat nog heel goed voorstelbaar;

tenslotte ziet een insect er in het larvestadium uit als een soort worm. In nummer vier van de vorige jaargang heb ik al iets geschreven over het bereiden van rode verfstoffen uit schildluizen: het woord *vermiljoen* stamt uiteindelijk van het Latijnse *vermiculus* 'wormpje', een verkleinwoord van *vermis* 'worm'.

In de volksgeneeskunst speelt de worm een belangrijke rol bij het denken over ziekte. In wormen zouden demonen huizen die knagende en borende pijnen veroorzaakten. Er zijn verschillende redenen voor deze zienswijze op te noemen.

Al in oudtestamentische geschriften is de worm een verderfelijk wezen. Denk maar aan de slang in het aardse paradijs en zie verder Psalm 22: 7; Job 25: 6; en Isaïas 66: 24. Dat wormen ziektes zouden veroorzaken, werd ondersteund door het feit dat er bij een aantal klachten betreffende de ingewanden inderdaad sprake is van de aanwezigheid van wormen. Ook worden lijken door wormen verteerd. Dit bevestigde het wormenconcept nog. Men kreeg een beeld van wormen als van een soort bacteriën.

Het gevolg was dat men een aantal ziektes naar de worm ging noemen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de

huidaandoeningen *dauwworm*, *haarworm* en *ringworm*. De vingerontsteking *fijt* heette ook wel *vingerworm*, en aan diverse oorontstekingen en oorgezwellen gaf men de naam *oorworm*. Zo staat in het Cruydtboeck van Dodoens uit 1644: 'Men drupt het sap van watermunt nuttelijck in de wormachtighe ooren'. En in 1865 leest men in een veterinair boek: 'Over den uitwendigen oorworm, ook wel kanker aan het oor geheeten'.

Ziektes kon men ook met wormen bestrijden, bijvoorbeeld door deze in amuletten te dragen of door er een medicijn van te maken. Dit laatste deed men al in de antieke tijd (Plinius uit de eerste eeuw heeft het erover), en men bleef het tot in de achttiende eeuw in Noord-Italië en Zuid-Frankrijk toepassen. Die 'geneeswormen' waren vooral gedroogde en daarna gemalen insecten. Tegen oorziektes gebruikte men dus *oorworm: vermis auricularis*. Dat waren diverse insecten waaronder de *forficula auricularia* (de ons bekende oorwurm).

Ten tijde van de volksverhuizingen gingen noordelijker volken die dit gebruik niet kenden de naam van de 'oorworm' herinterpreteren. Men zocht een nieuwe naamgevingsmotivatie. Zo ontstond tussen de vijfde en de achtste eeuw het volksgeloof dat de *forficula auricularia* (met zijn enge tangen aan de achterkant) in oren kroop, het trommelvlies doorknaagde en tot in de hersenen kon doorstoten. De eerste bewijsplaats hiervoor vinden we in de achtste eeuw in een Engelse bron over de *earwicga* (nu *earwig*) 'oorkronkelaar, oorworm'. En daarom kon er in het Frans naast de *cure-oreille* 'helende oorworm' ook de *perce-oreille* 'doorborende oorworm' gaan voorkomen!

Het onderstaande kan dienen ter aanvulling van Piet Cretens 'Honden aan de leiband of honden aan de lijn?' (Over taal, 2004, nr. 5).

In het voorjaar 1982 heb ik deze kwestie aangekaart bij een medewerker van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, te Leiden. Er werd mij meegedeeld dat nadere informatie bij collega's van het Instituut als resultaat gaf dat *leiband* in de betekenis van 'hondenlijn' nooit gebruikt wordt. Mijn correspondent concludeerde dat leiband in deze betekenis Zuidnederlands is. Dat ligt voor de hand. Wij, Vlamingen, staan moederziel alleen met onze kefferse leiband in de hand.

Materiaal uit het *Woordenboek der Nederlandse taal* (WNT), dat het Instituut mij bezorgde, bevat evenwel drie blikvangers.

Bij het trefwoord *leiband* vermeldt het WNT dat het twee bewijsplaatsen op het spoor gekomen is waarin deze term de betekenis krijgt van 'Jachthondenlijn'. Het woordenboek heeft er slechts vier regels voor over: 'Een band waaraan een jachthond wordt vastgehouden. Leiband voor de jachthonden. *Lesse pour les chiens de chasse*, Halma. – Voor (de jagers) ... liepen een vijftigtal honden aan lederen leibanden, CONSC. 7,9 a.' Dit is een nieuw geluid, dat mij – wel ter zake dienende – de oren heeft doen spitsen. Dit is een aanknopingspunt met ons hondenakkefietje. Het Instituut maakt er attent op, dat het twee Zuidnederlandse vindplaatsen zijn, te weten het woordenboek van Halma en bij Conscience.

Maar de vaste relatie van het woord *lei* met een jachthond blijkt uit een paar andere bewijsplaatsen, die geen Zuidnederlandse zijn.

Zo is een van de betekenissen van *lei*: 'Koppel (d.i. halsband met lijn, F.V.) voor jachthonden. Lei is een kunstwoord tot de jacht behorende, waar mede men die lijn of koorde betekent, daar de honden aan gekoppelt en vast gebonden worden, CHOMEL 1831 b.'

En, ten slotte, verschijnt de *leihond* zelf op het toneel: 'Uit *leiden* en *hond*. Middelnederlands lei(t)hont, leidehont; middelnederduits *leidehunt*; middelhoogduits

leihund. Een hond die aan een leiband vastgehouden (geleid) wordt, terwijl hij het spoor van het wild zoekt; jachthond, speurhond. 't Wildt deur de leyhonden ende loopers oghedaen ... zijnde, MERULA, *Wildern*, 2, 55, zweethonden of bloedhonden, ook leid- of koppelhonden genoemd, om dat men ze altijd bij koppels of paaren ter jacht leid, eer ze in haar functie treden ...; dienende hoofzaakelijk tot de groote jacht, of groot wild van herten, rheën, wilde zwijnen, enz., CHOMEL 1252 b. De echte speurhond ... kan ook een niet-aangeschoten wild nasporen en gebruikt worden als leihond, waarbij de hond aan de lijn gehouden wordt om de sporen op te zoeken, BURGERSDIJK, *Dieren* 1, 153.'

Tijd om te besluiten.

Bij een leihond past een leiband. Maar die evidentie geldt alleen voor honden die aan het jagen zijn. In de Vlaamse gewesten (het is maar een gissing) moet een ambtenaar, misschien de stadssecretaris van Antwerpen, de stad met de leien, zich om die subtiliteit niet bekommerd hebben, en sedertdien lopen onze schoothondjes en pitbulls aan een leiband. Maar ze hebben ongelijk, want hun baasje leidt ze nergens naar toe, naar geen groot wild, zelfs niet naar een konijn. Ze gaan gewoon maar een luchtje scheppen en een kleine boodschap doen. Zelf geen jager zijnde, weet ik niet of die oude jagerstermen lei, leihond, leiband nog tot de levende taal behoren. Maar voor ons probleem doet het er niet toe. Jacht op groot wild is onze stadswandelaars vreemd, wildvreemd dus.

Als de Nederlanders er onverhoopt in zouden toestemmen hun toch wat exclusieve lijn (een touw!) te vervangen door een polyvalente band (touw, lederen of polyvinyliem, ketting), 'Honden aan de band' dus (want op die problematische lei zijn wij, Vlamingen, ook niet bijzonder gesteld), de goede verstandhouding tussen de noordelijke en de zuidelijke hondenwereld zou er goed bij varen, en de baasjes derzelve evenzeer. Ik besluit:

- 'Honden aan de leiband', in stadsparken, is semantisch onjuist.
- 'Honden aan de band' is mijn persoonlijke, zij het onbereikbare, ideaal.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Zoek het juiste woord

1. Wat is yperiet?
 - a) gifgas
 - b) mosterdgas
 - c) lachgas
2. Hoe noem je eencellige zweepdiertjes, waarvan je sommige als ziekteverwekkende parasieten in het bloed van gewervelde dieren kunt aantreffen?
 - a) trypanosomen
 - b) tripanosomen
 - c) trypanozomen
3. Geef een ander woord voor een soort van Afrikaanse xylofoon.
 - a) bandoneon
 - b) balafon
 - c) bourdon

II. Welk woord is correct gespeld?

1.
 - a) prestigeuze
 - b) prestigieuze
 - c) prestigeuse
2.
 - a) rethorica
 - b) rhetorica
 - c) retorica
3.
 - a) trucendoos
 - b) truckendoos
 - c) trukendoos

III. Welk woord is niet correct gespeld?

1.
 - a) staatsieportret
 - b) polykliniek
 - c) transcriptie
2.
 - a) ge-e-maild
 - b) ge'sms't
 - c) geüpdatet
3.
 - a) gedachtewisseling
 - b) woordeloos
 - c) knarsentanden

IV. Rijk de woorden aan elkaar

1. piano agenda
2. droom gezind
3. storm drager
4. ring haar

V. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord.

1. eigenaars
2. winnaar
3. spreektaal
4. booreiland
5. herladen

OPLOSSINGEN

- I. Ib / 2a / 3b
II. Ib / 2c / 3c
III. Ib / 2a / 3c
IV. I. klas / 2. prins / 3. lantaarn / 4. baard
V. I. aasgieren / 2. nitwana / 3. speelkaart / 4. loonarbeid / 5. landheer